

БАЛАХ О. В.

здобувач наукового ступеню кандидата
юридичних наук
(Науково-дослідний інститут
публічного права)

УДК 342.9:347.965

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.90>

АДМІНІСТРАТИВНЕ ОСКАРЖЕННЯ ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЗА УЧАСТІ АДВОКАТА

У статті визначено, що адміністративне оскарження слугує одним із елементів системи стримувань і противаг у публічній адміністрації, спрямованих на утвердження законності та забезпечення публічної відповідальності. Адміністративне оскарження відзначається доступністю, оперативністю та здатністю забезпечити захист прав без звернення до суду, що робить його важливим інструментом у системі адміністративно-правового захисту прав і свобод людини. Участь у цьому процесі адвоката є гарантією дотримання принципів справедливості та рівності сторін, підвищуючи якість і результативність захисту. Розкрито, що адміністративне оскарження виступає одним із найважливіших інструментів захисту прав і свобод людини в публічно-правових відносинах, забезпечує можливість швидкого реагування на порушення прав, здійснених у формі неправомірних рішень, дій або бездіяльності органів публічної адміністрації, та передбачає спеціалізовану процедуру, підвищуючи доступність захисту для осіб, які зазнали порушень. Характерною ознакою адміністративного оскарження виділено публічно-правовий характер, що полягає у контролі за діяльністю органів влади з метою забезпечення законності та правомірності їх рішень. Виділено проблеми, які ускладнюють ефективне застосування адміністративного оскарження як форми захисту прав і свобод людини: 1) законодавчі норми часто містять неузгодженості та прогалини, що створює правову невизначеність і різне тлумачення правил, що може призводити до неоднакового застосування адміністративних процедур, що підриває довіру громадян до інституту адміністративного оскарження та знижує його ефективність; 2) значною проблемою залишається обмежений доступ до безоплатної правової допомоги під час адміністративного оскарження, що в свою чергу, для багатьох осіб, особливо соціально вразливих категорій створює суттєвий бар'єр у реалізації права на захист. Недосконалість нормативної бази щодо гарантій адвокатської підтримки у таких справах зменшує можливості для всебічного та професійного супроводу адміністративних скарг, що впливає на кінцевий результат; 3) низький рівень правової обізнаності населення щодо процедури адміністративного оскарження, що разом із бюрократичними перешкодами формує додаткові складнощі для заявників, а тому для подолання цих проблем необхідні комплексні законодавчі зміни, які б забезпечили чіткі та єдині стандарти процедури, розширили права на адвокатську підтримку, а також посилили інформаційно-просвітницьку діяльність, щоб адміністративне оскарження могло стати справді доступним і дієвим механізмом захисту прав і свобод людини.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правовий механізм, взаємодія, контроль, захист, адвокатура, адвокат, охорона, права людини, статус.

Valakh O. V. Administrative appeal as a form of protection of human rights and freedoms with the participation of a lawyer

The article defines that administrative appeal serves as one of the elements of the system of checks and balances in public administration, aimed at establishing legality and ensuring public accountability. Administrative appeal is distinguished by its accessibility, efficiency and ability to ensure the protection of rights without resorting to court, which makes it an important tool in the system of administrative and legal protection of human rights and freedoms. The participation of a lawyer in this process is a guarantee of compliance with the principles of justice and equality of the parties, increasing the quality and effectiveness of protection. It is revealed that administrative appeal is one of the most important tools for the protection of human rights and freedoms in public legal relations, provides the possibility of a quick response to violations of rights committed in the form of unlawful decisions, actions or inaction of public administration bodies, and provides for a specialized procedure, increasing the availability of protection for persons who have suffered violations. A characteristic feature of administrative appeal is its public-legal nature, which consists in monitoring the activities of government bodies in order to ensure the legality and legitimacy of their decisions. Problems that complicate the effective application of administrative appeal as a form of protection of human rights and freedoms are highlighted: 1) legislative norms often contain inconsistencies and gaps, which creates legal uncertainty and different interpretations of rules, which can lead to uneven application of administrative procedures, which undermines citizens' trust in the institution of administrative appeal and reduces its effectiveness; 2) limited access to free legal aid during administrative appeals remains a significant problem, which in turn creates a significant barrier to the exercise of the right to protection for many individuals, especially socially vulnerable categories. The imperfection of the regulatory framework regarding guarantees of legal support in such cases reduces the opportunities for comprehensive and professional support of administrative complaints, which affects the final result; 3) the low level of legal awareness of the population regarding the administrative appeal procedure, which, together with bureaucratic obstacles, creates additional difficulties for applicants, and therefore, to overcome these problems, comprehensive legislative changes are necessary that would ensure clear and uniform standards of the procedure, expand the rights to legal support, and also strengthen information and educational activities so that the administrative appeal can become a truly accessible and effective mechanism for protecting human rights and freedoms.

Key words: *administrative and legal regulation, administrative and legal mechanism, interaction, control, protection, advocacy, lawyer, protection, human rights, status.*

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку правової держави та посилення інституційного значення прав людини особливої уваги набувають ефективні механізми їх захисту у публічно-правовій сфері, де найбільш вразливими постають саме адміністративні правовідносини між особою та органами державної влади. З огляду на зростаючу кількість випадків порушення прав і законних інтересів громадян у процесі адміністративної діяльності органів виконавчої влади, посилюється суспільна потреба в удосконаленні форм правового реагування, серед яких адміністративне оскарження відіграє ключову роль. Особливої актуальності набуває дослідження процесуального залучення адвоката на стадії адміністративного оскарження, адже участь професійного правозахисника значною мірою підвищує шанси на справедливе вирішення спору, сприяє забезпеченню принципу змагальності, реалізації права на захист, а також створює додаткові гарантії дотримання законності з боку органів публічної адміністрації.

Водночас, попри формальну наявність правових підстав для адміністративного оскарження та процесуального представництва адвокатом, в реальному правозастосуванні все ще фіксується низка проблем, пов'язаних із недостатньою ефективністю цієї форми захисту, недосконалістю адміністративних процедур, неоднозначністю правового статусу адвоката в окремих видах проваджень, а також з фактичною обмеженістю доступу громадян до кваліфікованої правової допомоги. У цьому контексті наукове осмислення адміністративного оскарження як одного з важливих інструментів правового захисту особи, з урахуванням практики участі адвоката, дозволяє не лише проаналізувати чинні недоліки правового регулювання та практики, але й виробити рекомендації для їх усунення, що сприятиме зміцненню верховенства права, розширенню доступу до правосуддя та формуванню ефективної системи правового захисту в адміністративно-юрисдикційній сфері.

Огляд останніх досліджень. Інститут адвокатури в адміністративно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини в Україні комплексно аналізували такі вчені як: Ю. Бисага, А. Боровик, О. Коваль, О. Кравчук, Ю. Загуменна, В. Манзюк, Х. Маркович, Е. Наджафлі, А. Олійник, І. Ревуцька, Р. Сербин, О. Приходько, В. Шевчук, Є. Шкребець, Т. Шумейко та інші.

Проте, в умовах новітньої трансформації інструментів охорони та захисту прав і свобод людини, сучасну роль адвокатури, як інституту та адвоката індивідуально – необхідно переглянути, що в свою чергу, обумовлює актуальність наукових викликів у цій площині.

Мета статті полягає у тому, щоб комплексно дослідити та розкрити адміністративне оскарження як форму захисту прав і свобод людини за участі адвоката з урахуванням аналізу сучасного законодавства, теоретичних концепцій та юридичної практики.

Виклад основних положень. Рішення суб'єкта владних повноважень виступає ключовим елементом функціонування публічної адміністрації та взаємодії між нею та громадянами і юридичними особами у сфері публічно-правових відносин. Рішення суб'єкта владних повноважень є багатограним, комплексним поняттям і може розглядатися як інструмент діяльності публічної адміністрації; як вид акту; як різновид системи правових актів; як об'єкт оскарження; як предмет оскарження в адміністративному судочинстві [6, с. 70].

Відповідно, далі виникає запитання – що таке адміністративне оскарження? Адміністративне оскарження А. Прокопчук розглядає в трьох основних площинах: по-перше, як спосіб контролю громадян за законністю діяльності органів публічної адміністрації, по-друге, як факультативну стадію адміністративного провадження у конкретній справі, по-третє, як самостійний спосіб оперативного захисту особи у відносинах з органами публічної влади і відновлення порушених ними прав і законних інтересів. Тривалий час адміністративне оскарження переважно розглядали як факультативну стадію, коли особа оскаржувала проміжні дії, бездіяльність чи рішення при розгляді справи про адміністративне правопорушення чи податкового рішення. У період відновлення незалежності України після прийняття Конституції України 28 червня 1996 р., коли у ст. 40 Основного Закону була закріплена конституційна норма щодо звернення громадян, зокрема й до органів публічної адміністрації, право на адміністративне оскарження зайняло чільне місце серед конституційних прав і одночасно було визнано важливою гарантією забезпечення інших прав, реалізація яких відбувається за участі цих органів [7, с. 187; 8].

На наш погляд, адміністративне оскарження – це спеціально встановлена законом процедура перегляду і перевірки законності та обґрунтованості рішень, дій або бездіяльності органів публічної влади, що стосуються прав і свобод фізичних або юридичних осіб, яка покликана забезпечити ефективний механізм захисту громадян від порушень з боку державних органів, шляхом надання можливості особам звертатися із відповідними скаргами для усунення таких порушень до вищих адміністративних інстанцій або спеціалізованих органів. Водночас адміністративне оскарження слугує одним із елементів системи стримувань і противаг у публічній адміністрації, спрямованих на утвердження законності та забезпечення публічної відповідальності. Загальними ознаками адміністративного оскарження є формалізованість процедур, обов'язковість дотримання встановлених

законодавством строків, а також публічно-правова природа відносин, що виникають у процесі оскарження.

Адміністративне оскарження відзначається доступністю, оперативністю та здатністю забезпечити захист прав без звернення до суду, що робить його важливим інструментом у системі адміністративно-правового захисту прав і свобод людини. Участь у цьому процесі адвоката є гарантією дотримання принципів справедливості та рівності сторін, підвищуючи якість і результативність захисту.

Правові норми про порядок адміністративного оскарження містяться в нормативно-правових актах різної юридичної сили (наприклад, у Законі України «Про звернення громадян») [3]. Зазвичай порядок адміністративного оскарження є різним залежно від сфери суспільних відносин, які регулюються тим чи іншим нормативно-правовим актом. Наприклад, Податковий кодекс України [5] закріплює порядок оскарження рішень контролюючих (податкових та митних) органів, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [4] установлює порядок оскарження рішень, дій та бездіяльності у сфері державної реєстрації тощо. Загальний (рамковий) порядок адміністративного оскарження, який може застосовуватися незалежно від сфери суспільних відносин, сьогодні відсутній [2, с. 125–131].

Враховуючи законодавство України, участь адвоката [1] у процедурі адміністративного оскарження є надзвичайно важливою для забезпечення ефективного та всебічного захисту прав і свобод людини, адже адвокат виступає як кваліфікований представник інтересів заявника, що дозволяє не лише грамотно оформити скаргу, а й забезпечити дотримання всіх процесуальних норм. Особливо це є актуальним з огляду на складність нормативно-правового регулювання адміністративних процедур та численні технічні вимоги, порушення яких може призвести до відмови у розгляді скарги.

При цьому, однією з ключових функцій адвоката є забезпечення балансу між публічною владою та правами громадян у адміністративному процесі. Водночас адвокат виконує роль гаранта дотримання принципів рівності сторін та справедливості, що є критично важливим у публічно-правових відносинах.

Крім того, адвокатська діяльність у сфері адміністративного оскарження виконує важливу просвітницьку функцію – адвокати допомагають заявникам зрозуміти їхні права, механізми їх реалізації та захисту, що в свою чергу, сприяє підвищенню правової культури громадян, розширенню доступу до правосуддя та формуванню громадянського суспільства, де кожен може ефективно відстоювати свої права в умовах верховенства права.

Тобто, незважаючи на наявність законодавчого врегулювання процедури адміністративного оскарження, на практиці існує низка проблем, які ускладнюють його ефективне застосування як механізму захисту прав і свобод людини. По-перше, законодавчі норми часто містять неузгодженості та прогалини, що створює правову невизначеність і різне тлумачення правил, що може призводити до неоднакового застосування адміністративних процедур, що підриває довіру громадян до інституту адміністративного оскарження та знижує його ефективність. По-друге, значною проблемою залишається обмежений доступ до безоплатної правової допомоги під час адміністративного оскарження, що в свою чергу, для багатьох осіб, особливо соціально вразливих категорій створює суттєвий бар'єр у реалізації права на захист. Недосконалість нормативної бази щодо гарантій адвокатської підтримки у таких справах зменшує можливість для всебічного та професійного супроводу адміністративних скарг, що впливає на кінцевий результат.

Крім того, існує низький рівень правової обізнаності населення щодо процедури адміністративного оскарження, що разом із бюрократичними перешкодами формує додаткові складнощі для заявників, а тому для подолання цих проблем необхідні комплексні законодавчі зміни, які б забезпечили чіткі та єдині стандарти процедури, розширили права на адвокатську підтримку, а також посилили інформаційно-просвітницьку діяльність, щоб адміністративне оскарження могло стати справді доступним і дієвим механізмом захисту прав і свобод людини.

Таким чином, інститут адміністративного оскарження має безпосередній зв'язок з реалізацією ключових конституційних принципів, таких як верховенство права, законність, доступність правосуддя та поділ влади, оскільки його існування забезпечує можливість громадян і юридичних осіб звертатися до органів публічної адміністрації з метою виправлення помилок або усунення порушень, допущених представниками держави, а відтак адміністративне оскарження є важливим запобіжником проти адміністративного свавілля, оскільки гарантує внутрішній контроль над діями органів влади без потреби негайного звернення до суду.

Процедура адміністративного оскарження відображає принцип ефективного засобу правового захисту, закріпленого в Конституції України та міжнародних правових актах, зокрема у статті 13 Європейської конвенції з прав людини. У межах адміністративного оскарження особа має можливість реалізувати своє право на справедливий розгляд справи, що прямо кореспондується з принципами правової держави. Наявність внутрішньої процедури перегляду рішень також сприяє дотриманню принципу субсидіарності, коли судові втручання залишається засобом крайньої необхідності.

Особливої актуальності набуває адміністративне оскарження в умовах децентралізації та розширення повноважень місцевих органів влади, що створює додаткову потребу в контролі за законністю рішень на місцевому рівні. Таким чином, адміністративне оскарження виступає не лише юридичним механізмом, а й елементом демократичної культури, який формує відповідальність органів влади перед суспільством і підсилює механізми відкритості, підзвітності та прозорості публічного управління.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 27. Ст. 282.
2. Михайлюк Я. Адміністративне оскарження: сучасний стан та перспективи розвитку. *Юридичний вісник*. 2020. № 4. С. 125-131.
3. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 47. Ст. 256.
4. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 31–32. Ст. 263.
5. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст.112.
6. Горбалінський В. Рішення суб'єкта владних повноважень як об'єкт оскарження в адміністративному судочинстві. *Юридичний вісник*. 2023. № 5. С. 64-70.
7. Прокопчук Н. Оновлення інституту адміністративного оскарження в Україні. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2024. Вип. 78. С. 181-188.
8. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

